

Kitap Tanıtma:

Nomads of the Eurasian Steppes in the Early Iron Age, Berkeley, 1995, Zinat Press, 403 sayfa, 467 figür, 19 harita, 2 dendogram, Bibliyografya, Indeks, ISBN I-885979,002-2.

Editörlüğü JEANNINE DAVIS-KIMBALL, VALDİMİR A. BASHİLOV, LEONİD T. YABLONSKY tarafından yapılmış olan kitap, konularına göre 5 bölüme ayrılmıştır. Söz konusu bölümler, farklı araştırmacılar tarafından kaleme alınmış toplam 20 kısımdan oluşmaktadır.

Bölüm I: The Scythians.

1) V. G. Petrenko, "Scythian Culture in the North Caucasus", 5-21.

S.5'de, Kuzey Kafkasya Dağları'nın bulunduğu alanın coğrafi olarak üç bölgeye ayrıldığı belirtilen araştırmacı, söz konusu bölgenin sınırını çizerek çalışmasına başlamıştır. Petrenko, MÖ 1. bin yılda doğuda yer alan bozkırlarda göçebeliliğin gelişimi gösterdiğini ve MÖ 8.yy kadar erken bir dönemde ise Kuzey Kafkasya bozkırlarında göçebe olan bir askeri organizasyonun var olduğunu vurgulamıştır. Ardından İskitlerin tarihi ve antik kaynaklardaki söz edilişleri hakkında bilgi verdikten sonra, Kuban bölgesinde kurganların bulunuşuyla Kuzey Kafkasya'daki İskitlerin varlığına ilişkin bakış noktasının değiştiğini belirtmiştir. Krupnov'a göre İskitlerin Kafkaslar'a ilerlemeleri Azak Denizi ve Kuban Nehri bölgesi aşılarak gerçekleştirilmiştir. Daha kapsamlı olan araştırmalar 1970 yılında Kuban bölgesindeki Kelermes gömüsünde yapılan kazılarla başlamıştır (s.7). S. 8'de Kuzey Kafkasya'nın orta kesiminde yapılmış olan ve son araştırmalarda bulunan kurgan mezarlarının tanıtımı yapılmıştır. Bu, Novozavedennaye ve Nartan köyleri yakınındaki Krasnoye Znamy gömüsüdür. Kuban bölgesinde kazılmış olan birkaç kurganın MÖ 8. yy ile 7. yy'lara tarihlendiği MÖ 7. yy'dan 6. yy'a kadar olan dönemde ise kurgan yapımının daha da yoğunluk kazandığı vurgulanmıştır. MÖ. 6. yy ve 5.yy'ları kapsayan dönem ise, Ulskii ve Umyapskii kurgan gruplarıyla temsil edilmiştir (s.10). S. 13'te Kuzey Kafkasya'daki kurganlarda bulunmuş olan sanat eserlerinin genel İskit özelliklerini taşıdığını belirten Petrenko, söz konusu bölgedeki kurganların kronolojik olarak tanıtımlarını ve bunlarla ilgili yapılmış çeşitli önerileri aktardıktan sonra ele geçen ve İskit kültürüne ait olan buluntulara ilişkin bilgiler vermiştir (s. 14-16). Araştırmacı çalışmasının sonunda, İskit kabilelerinin MÖ 8. ve 7. yy'da bölgeye gelmiş olduğunu, tarımla uğraşan ve aynı ekolojik şartlara uyum sağlamış olan halkın topraklarını işgal ettiklerini belirtmiştir. Ayrıca, Kuban ve Kuzey Kafkasya'nın merkezi olmak üzere 2 tür İskit yerleşiminin varlığı belirtilip, MÖ 7. yy'da İskitlerin Yakındoğu'ya seferler düzenleyerek buradaki kültürlerden etkilendikleri dile getirilmiştir. (Asur-Urartu-Med) (s.21).

2) A. A. Melyukova, "Scythians of Southeastern Europe", 27-57.

S. 27'de Avrasya'nın batı bozkırlarının büyük bir kısmını güneydoğu Avrupa'nın kapladığını belirten Melyukova s. 28 ve 29'da İskit kültürünün evreleri ve Herodot tarihinde geçen bu kavimle ilgili anlatımlar üzerinde durmuştur. MÖ 4. yy'da İskit topraklarındaki ekonomik, politik ve kültürel gelişimin doruk noktasına ulaştığı belirtilerek MÖ 5.yy'da İskit Kralı Atheas'ın Tuna Nehri'nden Don Nehri'ne kadar olan alandaki tüm İskit kabilelerini birleştirdiği açıklanmıştır (s.29). Araştırmacı, İskit tarihine ilişkin bilgiler sağladıktan sonra bu kültüre ait çalışmaların 18.yy'da başladığını vurgulayarak konuyla ilgili araştırma ve kazı yapmış olan bilim adamlarını tarih sırasına göre tanıtmıştır (s.31). S.32-34'de İskitlerin; Karadeniz ve

Azak Denizi Bölgesi, Orta Dinyeper Nehri bölgesi, Orta Dinyeper Nehri'nin sol kıyısındaki bozkırlar, Tuna Nehri'nin batı ve yukarı kısmıyla Prut Nehri'nin alt kesimi, Pakhari'nin bozkırlık alanı ve Avrupa'ya kadar yayıldıkları belirtilerek bu topluluğun coğrafi sınırları hakkında bilgi sağlanmıştır. MÖ 4.yy'da Don Nehri deltasında Elizavetovskaya Stanitza'da yeni bir kent belirlemiştir (s.35). Azak Denizi bölgesi ve Kuzey Karadeniz'deki yerleşimlerin ise MÖ 5. yy'da görülmeye başlandığı vurgulanmıştır. Melyukova çalışmasının devamında İskit krallarına ve soylu kişilere ait olan mezarların anlatımını yapmıştır. MÖ 5. ve 4.yy'larda İskit nüfusunun soylu sınıfına ait olan kurganların boyutlarının en fazla 21 ile 30 m. yüksekliğinde olduğu belirtilerek, Aleksandropoloskii, Chertomyk, Oğuz, Bolshaya Tsimbalka ve Kozel kurganları örnek olarak gösterilmiştir (s.37). Araştırmacı kurganların tanıtımları, sınıflandırılmaları üzerinde durmuş ve ele geçen buluntuları kriter olarak İskit nüfusunu 5 kategoriye ayırmıştır. S. 42'de mezarlarda ele geçmiş olan eserleri ele alan Melyukova, altın plakalar, vazolar, günlük kullanım kapları, sadak, mızrak, savaş baltaları ve tunc miğferlerin tanıtımını yapmıştır.

3) V. S. Olkhovskiy, "Scythian Culture in Crimea", 63-83.

S.63'de Avrupa'nın güney bölümüne yerleştirilmiş olan Kırım Yarımadası'nın 26.000 m²'lik bir alana yayılmış olduğu belirtilerek, coğrafi sınırları çizilmiştir. Kırım'da bulunmuş olan İskit eserlerinin 1821-1860 yılları arasında eseri Patiniotti ve Kul Oba kurganlarında bulunduğunu dile getiren araştırmacı daha sonra burada yer alan İskit mezarları hakkında bilgi vermiştir. (s.64). Bölgede en erken İskit mezarından bir tanesi MÖ 8.yy'ın ikinci yarısına tarihlenmiştir ve Kerc Boğazı yakındaki Temir Gora Dağları'na lokalize edilmiştir. S.65'te MÖ 5.yy boyunca Kırım'daki İskit nüfusunun gözle görülür bir şekilde artış gösterdiği belirtilmiştir. Kırım'daki ilk Yunan kolonisi Panticapeum'dur. Bu koloni sayesinde İskitlerin Grek kültürüyle olan ilişkilerinin hızlı bir şekilde arttığı belirtilmiştir. MÖ 5.yy'a tarihlenen İskit mezarlarının bozkır Kırımının büyükçe bir kısmına yayıldığını belirten Olkhovskiy bunların daha yoğun olarak Kerc yakınındaki tepe eteklerinde bulduklarını vurgulayarak, ardından bölgedeki kurganların tanıtımını yapmıştır (s.68). Kırım'daki en eski İskit yerleşimi Kermencik olarak belirlenmiştir. Bu, Simferopol'deki Petrovskiye kayalığında yer alır ve MÖ geç 4.yy'dan erken 3.yy'a kadar iskân edilmiştir (s.74). İskitler MÖ 3. ve 2. yy'larda Batı Kırım'daki Chersonesus'a saldırmış ve bazı kentleri ele geçirmiştir. MÖ 2.yy'da ise, İskit kralı Scilurus Olbia'ya sahip olmuş ve orada para bastırmıştır. Araştırmacı, İskitlerin bölgede yapmış oldukları aktiviteleri kronolojik olarak belirledikten sonra, geç İskit dönemine ait olan eserlerin Kırım'da aşağı yukarı 100 kadar yerleşim ve mezarlarda temsil edildiğini vurgulayarak, geç İskit yerleşimlerinin özellikleri üzerinde durmuştur (s.75-76). Olkhovskiy çalışmasının sonunda İskit kültürünün 1000 yıllık tarihinin Kırım'da farklı bir özellik gösterdiğini, bunların Kızıl-Koban, Grek ve Sarmat kültüründen etkilendiklerini ve Kırım'da yer alan toplulukların etnik olarak karışık olduğunu vurgulamıştır (s.79).

Bölüm II: The Sauromatians And Sarmatians

4) M. G. Moshkova, "Brief Review of the History of the Sauromatian and Sarmatian Tribes", 85-91.

Moshkova s. 85'te İran dili konuşan Sarmatların MÖ 7. ile 6. yy'lardan başlayarak MS 4. yy'a kadar yaşadıklarını belirtep, Sarmatların köken ve kuruluşlarına ilişkin bilgiler sunmuştur. Arkeolojik belgelere dayalı olarak bunların Aşağı Don Nehri'nin sol kıyısı, Don - Volga civarı ve Volga Nehri'nin öte tarafında adı bilinmeyen diğer kabilelerle birlikte yaşadıkları belirtilmiştir. Araştırmacı s.86'dan itibaren bu topluluğun geçirdiği tarihsel süreci şu şekilde tanımlamıştır, MÖ 4. yy sonunda Sarmat grupları Doğu Avrupa'ya doğru hareketlenmeye başlamıştır. MÖ 4.yy'ın üçüncü çeyreğine tarihlenen Sholokhovskiy ve Sladovskii kurganları aşağı Don kesimi ile

Severskii Donetz arasındaki Sarmat varlığını kanıtlamıştır. MÖ 3. yy'ın ikinci yarısına ve MÖ 2.yy'a doğru büyük bir Sarmat grubu Karadeniz'in kuzeyine doğru ilerlemiştir (s.87). MÖ. 3 ve 2.yy'lara geldiğinde ise, aşağı Dinyeper bölgesinde yerleşimler kurulmuştur ve MÖ 1.yy'da Dinyeper Nehri'nin sağ kıyası üzerinden geçilerek Karadeniz bozkırlarına ulaşılmıştır (s.88). Sarmatlara ilişkin bu tanıtımdan sonra Moshkova'nın Alan topluluğundan söz ettiğini görmekteyiz. MS 1. yy'ın ortaları veya üçüncü çeyreğinden daha geç olmayan bir dönemde Don Nehri civarındaki bölgeden Karadeniz'in kuzey bozkırlarına doğru yayılan Alanlar, bölgede geri kalan Sarmat kabilelerini kendilerine asimile etmiştir. Araştırmacı, çalışmanın sonucunda ise MS 4.yy'daki Hun yayılımına kadar Don Nehri'nin doğusunu ve Kuzey Karadeniz'i yöneten Alanların MS 4.yy'a tarihlenen gömüleri hakkında bilgi vermiştir.

5) M. G. Moshkova, "History of the Studies of the Sauromatian and Sarmatians Tribes", 91-95.

Moskova, araştırmasının başında antik kaynaklara dayalı olarak Sarmat ve Sauromat kabilelerinin lokalizasyonu hakkında bilgi vererek, Sarmat arkeolojisinin ilk kez V.A. Gorodtsov tarafından 1905 ve 1907 yıllarında yapılan kazılarla başladığını belirtmiştir (s.91). Araştırmacı, daha sonra aşağıda özetlendiği şekilde çeşitli bilim adamlarının görüş ve konuyla ilgili çalışmalarının anlatımını yapmıştır. Sistemli olan kazılar 1921 yılında P.S. Rykov'un yönetiminde Volga Nehri bölgesinde gerçekleştirilmiştir. Ardından B.N. Grakov Blumfeld kurganını kazmıştır. Grakov, bölgedeki yerleşimleri MÖ 6.yy'a kadar olanlar ve MÖ geç 4. yy'dan MÖ 2.yy'a kadar olan süreyi kapsayanlar olmak üzere, kronolojik olarak iki gruba ayırmıştır. P.D.Rau ise (s.92) MÖ 6-4. yy'lara tariheddiği Volga Nehri bölgesindeki erken yerleşimleri Sauromat kabilesine ait olarak göstermiştir (s.92). Grakov, Sarmatlara ilişkin 4 farklı periyod saptayarak herbirini adlandırıp tarihlemesini yapmış ve ortaya çıkan bazı problemler ve görüşler üzerinde durmuştur. S.94'de İskit-Sarmat ilişkileri ele alınarak, Sarmatların İskit üzerinde yapmış olduğu tahribat tarihi, MÖ 3.yy sonu ve erken 2.yy olarak saptanmıştır. Ancak daha sonra, A.N. Schelogov'un MÖ 3. yy'ın ilk çeyreğini önerdiği belirtilmiştir. Sonuçta, Sarmatların MÖ geç 2.yy'dan 1.yy ortalarına kadar olan zaman diliminde hiç yerleşilmemiş olan bölgelere doğru ilerlemiş oldukları ortaya koyulmuştur. Sarmat tarihinin en son safhasının problemleri bir dönem olduğunu belirten Moshkova, çalışmasının sonunda bu konuyla ilgili olan çeşitli görüşler üzerinde durmuştur (s.95).

6) V. V. Dvornichenko, "Sauromatians and Sarmatians of the Eurasian Steppes: The Transitional Period From the Bronze Age", 101-104.

Dvornichenko çalışmasının başlangıcında Volga-Don Nehirlerinin birbirine karıştığı alanda ve güney Ural bozkırlarında yaşayan Sarmatlar hakkında bilgi vermiştir (s.101). Araştırmacı, daha sonra K.F. Smirnov'un Sauramat topluluğunun iki çeşit kültürden meydana geldiğine ilişkin hipotezi üzerinde durmuştur. İlk kültür Volga Nehri bölgesinde, diğeri ise, Ural bozkırlarının güneyinde olup, Andronovo kültürü olarak adlandırılmıştır (s.102). Daha sonra, orta Volga ve Ural steplerinde varlığını sürdüren tunç çağı Andronovo kültürüne ilişkin olan gömüler ve ele geçen buluntuların tanıtımı yapılmıştır. Tüm bu yenilikçi özelliğe sahip olan ölü hediyelerinin geçiş periyodunda başlayıp, Sauromat kültürüyle birlikte devamlılık gösterdiği belirtilmiştir. Araştırmacı, sonuçta İskit etkisinde olan bir Sauro-Sarmat kültürel kompleksinin Volga Nehri bölgesinde formlandığını belirtmiştir (s.104).

7) V. V. Dvornichenko, "Sauromatian Culture", 105-116.

S.106'da hem Volga Nehri bölgesinde, hem de Urallar'ın güneyinde yer alan Sauromat kültürünün benzer özelliklerinden söz edilmiş ve ardından burada yer alan gömülerin tanıtımı

yapılmıştır. Sauromatların yerleşmiş oldukları Güney Ural bölgesinde gömüler daha seyrek. Ele geçen başlıca mezarlar sıklıkla zengin tabakaya ait olup, değerli buluntular içermiştir. Dvornichenko, Volga ve Don Nehirlerinin birbirine karıştığı alanda ve güney bozkırlarındaki mezarlarda yer alan mızrak ve kazıcı tiplerinin İskitler tarafından kullanılmış olanlarla benzerlik gösterdiğine dikkat çekmiştir. S.108'den itibaren söz konusu bölgelerdeki mezarlarda bulunmuş olan eserlerin tanıtımlarının yapıldığını görmekteyiz. Sadağa eklenmiş ve hayvan figürüyle işlenmiş olan tunç ve demir kancalar, amuletler ve gemler yanı sıra kil ağızşak, tunç ve demir iğneler de saptanmıştır (s.109). Araştırmacı daha sonra mezarlardan ele geçmiş olan ve Sauromat kültürünü temsil eden kil vazolar, kemik ve boynuzdan yapılmış olan aletler, aynalar, bilezikler, yüzükler, plakalar ve taşınabilir altınları örnekler vererek tanıtmıştır. S. 115'de ise Güney Ural bozkır sanatında gözlenen hayvan stili özelliklerinin Saka ve Messaget hayvan stiliyle yakın paralellik gösterdiği vurgulanarak, tanıtımları yapılmıştır.

8) Z. A. Barbarunova, "Early Sarmatian Culture", 121-131.

Barbarunova, s.121'de MÖ geç 5.yy ve erken 4.yy'lar boyunca erken Sarmat kültürünün arkeolojik olarak Prokhorovskaya kültürü olarak bilindiğini ve güney Ural bozkırlarında İlek ve Or Nehirleri boyunca erken Sarmat göçebe yerleşimlerinin var olduğunu belirtmiştir. Katakomb türü mezarların varlığını vurgulayan araştırmacı, cenaze törenine ilişkin olan buluntuların erken Sarmat gömülerinde daha yaygın olduğuna dikkat çekmiştir. Bunlar arasında yeni tipe mızraklar, tunç aynalar sayılmaktadır. MÖ 4.yy'da Sarmat gruplarının aşağı Volga Nehri'ne kadar yayıldığını görmekteyiz. MÖ 3. ve 4.yy'larda aşağı Volga Nehri yakınındaki erken Sarmat kültürü güney Ural bölgesinde var olan arkeolojik özelliklerden farklılık gösterir. Erken Sarmat kültürüne ait olan 1000'den fazla kurganın varlığından söz eden Barbarunova, daha sonra bu kurganlar ve ölü hediyeleri hakkında bilgi vermiştir. S. 123'den itibaren Sarmat gömü tipleri ve bunların mimari özellikleri üzerinde durulmuştur. Mezarlarda ölünün başı ve ayaklarının dibinde törene ilişkin olan hediyeler ve yiyecek kalıntıları saptanmıştır. Araştırmacı s. 128'de çark yapımı olan seramiğin aşağı Don bölgesi ve Kuban Nehri bölgesinden ithal edilmiş olduğunu belirterek, MÖ 4.yy'a tarihlenen yöresel el yapımı seramiklerin oluşumunda Sauramatların Trans Ural bozkırlarında yer alan seramik üretim merkezlerinden etkilendiklerini önermiştir. Çalışmanın son kısmında ise, erken Sarmat evresi boyunca hayvan stili bezeme şeklinin varlığını yitirmeye başladığı, güney Ural bozkırlarında ve Volga Nehri bölgesinde şematik zoomorfik figürlerin işlendiği anlatılmıştır (s.131).

9) M. M. Moshkova, "Middle Sarmatina Culture", 137-147.

S.137'de Moshkova öncelikle Orta Sarmat kültürünün Avrupa bozkırlarında Danube Nehri'nden güney Ural bozkırlarına kadar yayılmış olduğunu söyleyerek kültürün coğrafi sınırını belirlemiştir. Olasılıkla bu göçebeler güney Ural bozkırlarından veya Orta Asya'dan buraya gelmiştir. MÖ 2.yy ve geç 1.yy'lar arasında kapsayan süreç, geçiş evresi olarak kabul edilmiştir. Kültür en son formunun MÖ 1.yy'da almıştır. Bir önceki kültürde olduğu gibi Orta Sarmat evresine ait olan Prokhorovo kültürünün kendine özgü olan ölü hediyeleri dışında, cesedin güneye doğru çevrilerek gömülmesi de ayırtedici bir özellik olarak gösterilmiştir. Araştırmacı daha sonra söz konusu kültürün gömü gelenekleri ve ölü hediyelerini tanıtmıştır (139). Orta Sarmat kültürüne ait mezarlarda bulunmuş olan eserler bir önceki dönemle aynı özellikleri yansıtmıştır. Silahlar, at koşum takımları, seramik veya madeni vazolar genellikle cesedin ayaklarının dibinde veya grup halinde gömü çukurunun bir köşesinde yer almaktaydı. Moshkova çalışmasının diğer kısmında (s.142) silahlar, at koşum takımları, seramikler, bizler, bileği taşları, ağızşaklar, tunç aynalar ve cam eserlerin tanıtımını örneklerle yaparak, bu dönemde hayvan stiliyle bezeli olan mücevherlerin ortaya çıkışının ilginç olduğunu vurgulamıştır.

10) M. G. Moshkova, "Late Sarmatina Culture", 149-157.

S. 149'da MÖ 2. yy'dan daha geç olmayan bir dönemde Geç Sarmat kültürünün son halini aldığını belirten araştırmacı, bu kültüre ait olan yerleşimleri tanıtmıştır. Ayrıca, Geç Sarmat kültürünün MS 1.yy ile MS 4.yy'lar arasında dört evreye ayrıldığı üzerinde durularak, bu toplulukların Alan kavmiyle olan bağlantıları hakkında bilgi verilmiştir. Alanların Sarmatlar karşısında üstünlük gösterdiği üç bölge söz konusudur (s.150). Bunlar; Güney Ural bozkırları, Volga ve Don Nehirlerinin birbirine karıştığı yer ve kuzeybatıyı da kapsayan Kuzey Karadeniz bölgesidir. MS orta ve geç 2.yy'a tarihlenen buluntulara dayalı olarak, Kuzey Karadeniz bölgesinde, Dinyeper ve Tuna Nehirleri arasında kalan kuzeybatı toprakları dışında yaşayan Sarmat nüfusunda azalma olduğu ortaya çıkartılmıştır. MS 3.yy ortalarındaki Got saldırılarından sonra ise Kuzey Karadeniz'deki Sarmatlar kuzeybatı bölgesinde yaşamaları sürdürmeye devam ederken, diğerleri ise gözden kaybolmuştur. Geç Sarmat dönemine tarihlenen gömüler Dinyester ve Tuna Nehirlerinin birbirlerine karıştığı Krinichnoye'deki Kiselev ve Ostrovets'de ortaya çıkarılmıştır. Moshkova çalışmasının devamında sözü edilen bu mezarlar, yapım şekilleri, mimarileri ve buluntuları hakkında bilgi vermiştir (s.153). Sonuçta ise, (s.158) Hun yayılımından sonra Sarmat ögelerinin MS 5. ve 8.yy'larda yaşamış olan Avrasya göçbeleri arasında devam ettiği vurgulanmıştır. Bu elemanlar Kuzey Kafkasya ve Don Nehirleri bölgesindeki insanlar tarafından gelişimini devam ettirmiştir.

11) M. A. Abromova, "Sarmatians in the North Caucasus", 165-183.

Araştırmacı, öncelikle Kuzey Kafkasya'nın iklim koşulları ve göçebe olan insanların üzerindeki etkisini inceleyerek, bölgenin coğrafi sınırlarını belirlemiştir (s.165). Bölgede Kalmykia'da yapılmış olan kazılar Sarmatların burada sadece erken dönemlerde yoğun olarak yaşadıklarını ortaya çıkartmıştır. Kuzey Kafkasya'nın merkezinde yer alan Stavropol yerleşiminden elde edilen buluntular MÖ 4. ve 3. yy'lar boyunca yerel halkın İskit dünyasıyla arasındaki bağlantının kesildiğini, Kuban Nehri bölgesiyle yeni ilişkilerin meydana geldiğini ortaya koymuştur. Kuzey Kafkasya'da Azak Denizi yakında ve aşağı Kuban Nehri'nin sol kıyısı boyunca Sarmat yerleşimlerinin uzandığını belirten araştırmacı, bu bölgedeki erken Sarmat kültüründe MÖ 3. ve 2. yy'lara tarihlenen Katakomb türü mezarın yoğun olduğunu vurgulamıştır (s.167). Abramova, daha sonra sözü edilen Katakomb mezarların yapım şekilleri, iskeletlerin durumu ve ele geçen silahlar ve kişisel eşyaların tanıtımını yapmıştır. MÖ 2. yy'da Nizhne-Dzhulatskii ve Chegemskii gibi Sarmat yerleşimleri güney Kabarda bölgesinde görülmeye başlanmıştır (s.171). Stavropol tepesine lokalize edilmiş olan Khutor Khersonska gömüsü ise, MÖ 4. ve 3. yy'lara tarihlenmiştir. MS 1.yy'da Kuzey Kafkasya'daki politik durumda gözle görülür bir şekilde farklılık olduğunu dile getiren araştırmacı, olasılıkla bu farklılığın tarih sahnesine yeni giren Alan topluluğu ile bağlantılı olduğunu belirtmiştir (s.177). Alanların aktiviteleri bau ve merkezi Kuzey Kafkasya'da belirmiştir. Bu durum, yerli olan halkla aralarında karışıklık çıkmasına neden olmuştur (s.180). Abramova daha sonra bu kültüre ait olan mezarlar ve buluntular üzerinde durmuş, çalışmasının sonuç kısmında ise, Katakomb mezar geleneğinin MÖ 3.yy'ın ikinci yarısında ve MS erken 4.yy'da ortaya çıkıp, Orta Terek bölgesinde ve Kuzey Kafkas bozkırlarında MS 4.yy'daki Hun yayılımına kadar sürdüğünü anlatmıştır.

12) M. G. Moshkova, "Sarmatians: Some Concluding Remarks", 185-188.

Moshkova, çalışmasının başında "erken göçbeler" veya "antik göçbeler" teriminin özellikle kabilelerin ekonomik aktiviteleriyle bağlantılı olan bir grup insanı tanımlamak için kullandığını belirterek, Avrasya bozkırlarının tüm göçebe insanların anlatmak için bu terime başvurmuştur (s.185). Daha sonra Sauro- Sarmat göçbelerinin MÖ 6.yy'dan başlayarak MS 4.yy'a kadar yaşamlarını sürdürdükleri ve Tuna bölgesinden başlayarak güney Ural steplerinin

doğusuna doğru yayılmış oldukları anlatılmıştır. Ardından Sarmatların yaşam şekilleri, hayvan yetiştiriciliği ve göçlerinde izlemiş oldukları rotalar üzerinde durulmuştur. Söz konusu topluluğun kültürel gelişmişliği ölü gömme gelenekleri ve bulunan sanat eserleri değerlendirilmiştir (s.186). MÖ 3. yy başlarında Sarmatların yaşam şekilleri ve ekonomilerinin doğu kültüründen farklılık göstermiş olduğunu belirleyen araştırmacı, Kuban Nehri bölgesinde, Sarmatların Meot ve Sind topluluklarıyla birlikte yaşamış olduklarına dikkat çekmiştir. Ayrıca, yazılı kaynaklara dayalı olarak MÖ 5.yy'da Darius'a karşı yapılan savaşta Sarmatların bağımsız bir topluluk olarak İskitlerin yanında yer aldığını eklemiştir (s.187). Moshkova araştırmasının sonunda, Sarmatların inançları, gömü gelenekleri ve sanatlarına yansımış olan hayvan stili üzerinde durmuş (s.188) ve Hun yayılımından sonra bu topluluğun bir kısmının Avrupa bozkırlarında yaşayan ortaçağ göçebelerine katıldığını diğer kısmının ise Hunlarla birlikte batıya doğru yayıldığını yazmıştır.

Bölüm III: Saka in Central Asia

13) L. T. Yablonsky, *"Written Sources and the History of Archaeological Studies of the Saka in Central Asia"*, 193-197.

S. 193'de Orta Asya'nın erken dönemleri ve bu dönemlerdeki göçebe kültür hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra Sakaların tarihi ve onların bölgedeki diğer topluluklarla yapmış oldukları mücadeleler ele alınmış (s.194) ve bu kavimle ilgili olarak Diodorus, Ksenophon, Strabon ve Herodot'un anlatımları incelenmiştir. S.195'de arkeolojik buluntuların analizi sonucunda Saka topluluklarının daima homojen olmadıkları anlatımıyla karşılaşmaktayız. Avrupa bozkırlarının büyük kesiminin Pamir, Altay ve Tanrı dağ sıralarıyla çevrili olduğunu belirten araştırmacı, bozkırlık alanların bu bölgede yaşamış olan insanları etkilediğini dile getirmiştir (196). Ardından coğrafi özellikler tanımlanarak doğu Kazakistan'da Semirchiye, Tanrı ve Pamir Altay tepelerinin eteklerinde yaşayan hayvan yetiştiricilerinin gelişmiş olduklarını yazmıştır. Sonuçta ise, Kazakistan'da MÖ 8. ve 6.yy'lara ait olan Saka buluntularının bu kültürün gelişmişliğini yansıttığı vurgulanmıştır.

14) L. T. Yablonsky, *"The Material Culture of the Saka and Historical Reconstruction"*, 201-239.

Yablonsky Saka kültürünü incelerken, bu kavimlerin görülmüş oldukları alanları dört bölüme ayırarak tanıtmıştır.

Orta Kazakistan Bölgesi (s.209 vd).

Aşağı Syr Derya ve Amu Derya Nehirleri Bölgesi (s.216vd).

Tanrı Dağları ve Yedisu Bölgeleri (s.232 vd).

Ferghana Vadisi, Tanrı ve Pamir Dağları Bölgesi (s235 vd).

Araştırmacı çalışmasında yukarıda adları geçen bölgelerin coğrafi sınırlarını, iklim ve bitki örtüsü özelliklerini anlattıktan sonra Saka kültürüne ait olan buluntu ve bunların tarihlerine ilişkin bilgiler vermiştir. Bu bölgelerde uygulanmış olan gömme geleneğine örnek olarak kurganlar gösterilmiştir. Kurganların mimarileri, yapım şekilleri ve ele geçen ölü hediyeleri üzerinde durulmuştur. Yablonsky'nin çalışmasının diğer kısmında, Saka kültürünü temsil eden ok uçları, mızraklar, at koşum takımları ve süzile edilmiş hayvanların konu olarak işlendiği kaya resimleri, göçebe hayvan stiline özelliklerini taşıyan tunç eşyalar, bizler, demir bıçaklar ve aynaları tanıttığını görmekteyiz.

15) L. T. Yablonsky, "Some Ethnogenetical Hypotheses", 241-263.

Araştırmacı, Tunç Çağ bozkır topluluğunun ardılı olan Sakalar; başlığı altında, Rus arkeologların en erken Avrasya bozkır nüfusuyla Sakalar arasında benzerliğin var olduğunu belirttiklerini ele almıştır (s.241). Yablonsky, paleoantropolojik verilerin bize Tunç Çağ'dan Saka dönemine değin genetik bir devamlılığın varlığını ortaya çıkarttığını vurgulamıştır. Bu veri aynı zamanda Saka soyunun Orta Asya'daki varlığını da kanıtlamıştır (s.242). Araştırmacı S. 242'ten sonra Saka nüfusunun geliştiği dönem boyunca gözlenen paleoekolojik koşullar üzerinde durmuştur. Burada iklim değişikliklerine bağlı olarak insanların yaşam şekillerinde gözlenen değişimler, bölgeler arası göçler ve Saka topluluklarının kültürel kökenleri üzerinde durulmuştur. S. 244'te ise Saka kültürünün yöresel varyasyonlarının özellikleri ve arkeolojik verilerle bağlantılı olan sistemleri üzerinde durulmuştur. Araştırmacı, s.245'de Sakaların fiziksel tiplerinin tanıtımını yaparak, paleoantropolojik veriler yardımıyla dendogramlar hazırlamış ve kafataslarında dolikhosephalik, mesobrakisefalik fiziksel tip yanı sıra, Orta Asya kökenini yansıtan Mongoloid tipi varlığını kanıtlamıştır. Daha sonra Sakaların paleolinguistik yapılanmaları incelenmiş ve bu konuda araştırma yapmış olan bilim adamlarının önerileri üzerinde durulmuştur (s.248). S. 249 ve 250'de ise, Sakaların etnik tarihleri araştırılmış ve Herodot, Strabon gibi antik yazarların eserlerinden yararlanılarak bu toplulukların beraber anıldığı diğer kavimler tanıtılmıştır. Yablonsky çalışmasının sonunda, MÖ 1. binyılın ikinci yarısında Saka dünyasındaki kültürel değişimin antik kaynaklarda da adları geçen yeni göçebe kavimlerin oluşmasını sağladığını vurgulamıştır.

Bölüm IV: Scythians in Siberia

16) N. A. Bokovenko, "History of Studies and the Main Problems in the Archaeology of Southern Siberia During the Scythian Period", 255-263.

Bokovenko s.255'de coğrafi konumundan dolayı Güney Sibirya'nın, İskit topluluğu arasında önemli bir rol oynadığını belirterek çalışmasına başlamış ve söz konusu bölgenin sınırlarını çizerek iklim koşulları üzerinde durmuştur. Daha sonra bölgede İskitlere ilişkin yapılmış olan ilk araştırmalar ve ele geçen eserlerin tanıtımı yapılmıştır. 1920'lerde Teploukov, M.P. Gryaznov, S.I. Rudenko, S.V. Kiselyov tarafından araştırmalar yapılmış ve Bulgarlar etnografik, antropolojik, linguistik olarak değerlendirilmiştir (s.256). S.257'de S.V. Kiselyov'un MÖ 7.yy'da güney Sibirya'daki İskit kültürü oluşum sürecini kronolojik olarak üç evreye ayırdığı ortaya konulmuştur. Ayrıca, yine aynı sayfada M.P. Gryaznov'un Tagar kültürünü genetik olarak Tunç Çağ'ın yöresel olan Karasuk kültürüyle bağlantılı bularak dört evreye ayırdığına ilişkin bilgiyi de almaktayız. Bokovenko daha sonra, 1930 ve 1940'lı yıllarda çeşitli bilim adamları tarafından bölgede yapılmış olan araştırma ve kazılar hakkında bilgi vermeye devam etmiştir. S. 259'da Tuva bölgesinin İskit dönemi boyunca almış olduğu şekil üzerinde durulmuş ve Tuva'daki "krali" olarak nitelendirilen Arzhan kurganın kazılmasından sonra, İskit kültürüne ilişkin olan yeni çalışmaların sürdüğü belirtilmiştir. Eser tiplerinin, gömü geleneklerinin ve gömü yapılarının araştırılması sonucunda bu kurgan Orta Asya'da bilinen erken İskit yapılarından daha eski olarak değerlendirilmiştir. Bokovenko bu bilgileri verdikten sonra, Tuva'nın sınırları, bu bölgedeki hayvan yetiştiriciliği, iklim koşulları ve bunların ekonomik hayata etkileri üzerinde durmuştur (s.260-261 vd).

17) N. A. Bokovenko, "Tuva During the Scythian Period", 265-283.

S.265'de Tuva'da yer alan İskit yerleşimleri tanıtılmış ve bölgenin kuzeyinde batı Sayan Dağları, Mirskii tepesi, buda, Altay Dağları, güney de ise kuzeybatı Moğolistan tarafından sınırlandığı belirtilmiştir. Bu bölgede saptamış olan kurganların değişik tipte olduğunu

açıklayan araştırmacı, Tuva'daki Arzhan kurganı hakkında bilgi vermiştir. Soyulmuş olan bu kurganın mimarisi, cesedin gömülme biçimi ve ele geçebilen demir buluntular yanı sıra, tunç kazanlar, silahlar, tunç kazıcılar, baltalar, ok uçları ve plakalar hakkında tanıtım yapılmıştır. (s.268-271). Bokovenko s.272'de göçebelerin anıtsal yaratıcılıklarını ortaya çıkartan *olenniye Kamni* (geyik taşı) ler hakkında bilgi vererek taş heykeltraşlığının MÖ 1. binyılın erken dönemlerinde Orta Asya'da yaygın olduğunu vurgulamıştır. Bu terim, başta geyik olmak üzere domuz ve at gibi hayvanların betimlendiği uzun taşlar için kullanılmıştır. Araştırmacı, çalışmanın diğer kısmında Arzhan'ın etnokültürel olarak önemli bir yerleşim olduğunu belirterek, Badanka IV kurganının tanıtımını yapmıştır (s.273 vd). S.276'da Uyük kültürünün geç evresi boyunca Tuva nüfusunda bir büyümenin varlığından bahsedilmiştir. Bokovenko, daha sonra bu bölgede saptanmış ve araştırılması yapılmış olan gömülerin ve bu gömülerden ele geçen buluntuların tanıtımını yapmış, topluluğun kültürel ve ekonomik durumu hakkında bilgiler vermiştir (s.277-278 vd).

18) N. A. Bokovenko *"Scythian Culture in the Altai Mountains", 285-297.*

S. 285'de İskit dönemi boyunca Altay Dağları'nın Tuva ile bağlantılı olduğunu belirten araştırmacı daha sonra bölgenin iklimi ve bitki örtüsü hakkında bilgi vermiştir. Altay Dağları bölgesinin erken evresi birkaç kurganla temsil edilmiştir. Atlar genellikle gömü merkezinin güneyinde yer almış olup, bazen koşum takımlarıyla beraber gömülmüştür. S. 286'da bu dönemin silahlarının Orta Asya'nın karakteristik özelliklerini taşıdıklarını ve uzun kılıçlar, kazıcılar, baltalar ve ok uçlarının tipik formlar olarak karşımıza çıktığını öğrenmekteyiz. Bokovenko, Altay Dağları bölgesinde 50'den fazla Olenniye Kamnilerle karşılaştığını belirterek, ardından Pazırık evresinin Altaylı erken göçebelerin hayatının yaşandığı süreç olduğunu dile getirmiştir. Bu evrenin çok sayıda gömü ile temsil edildiğini açıklayan araştırmacı, daha sonra Pazırık gömüleri hakkında bilgi vermiştir (s.289-290). Pazırık Kurganlarında bulunmuş olan süslemenin stilistik olarak farklı olduğu üzerinde durulduktan sonra (s.291) aynı bölgedeki Bashadar II kurganından ele geçmiş olan benzer eserlerin varlığına dikkat çekilmiştir. Bokovenko çalışmasının son kısmında ise MÖ 2.yy'da Avrasya bozkırlarında yeni bir dönemin başlangıcının görüldüğünü ve Hun yayılımının batıya doğru ilerleyerek Altay kültürünü etkilediğini, ancak yöresel İskit kültürünün bir süre daha devam ettiğini anlatmıştır.

19) N. A. Bokovenko, *"The Tagar Culture in the Minusinsk Basin", 299-317.*

S.299'da Minusinsk bölgesinde yer alan Tagar kültürünün konumundan dolayı güney Sibirya'nın İskit kültürü için önem taşıdığı yazılmıştır. Tagar kültürünün kendini diğer bölgelerden izole etmiş olması nedeniyle dış etkilerden uzak kaldığını belirten Bokovenko, kültürün gelişiminin yöresel geleneğe bağlı olduğunu ortaya koymuştur. Bu kültürün Karasuk kültüründen gelişmiş olduğuna ilişkin görüşler üzerinde durduktan sonra, Tagar gömülerinin tanıtımını yapmıştır. Tagar'a ait olan gömüler Krasnoyarsk'ın güneyinde saptanmış olup, bunların karakteristik özellikleri olarak cesedin kare veya dörtgen şekilli mekânlara içine gömülmesi gösterilmiştir. Araştırmacı daha sonra mezarlar ve ele geçen buluntular hakkında tanıtım yapmıştır (s.300). Tagar kültürünün diğer evresine ait gömü geleneklerinde ve gömü binalarının yapımında gelişme gözlemlendiği belirtilerek, Salbyskaya vadisindeki S.V. Kiselyov tarafından kazılmış olan Bolshoi Salbyskii kurganı tanıtılmıştır (s. 301, 302). Bokovenko, çalışmasının sonunda hayvan stiline ilişkin örneklerin rölyeflerde betimlendiğini söyleyerek, tümünün gelişmiş teknoloji ve Tagar kültüründe gözlenen yüksek estetiği yansıttığını dile getirmiştir.

Bölüm V: Early Nomads of Mongolia

20) V. V. Volkov, "Early Nomads of Mongolia", 319-333.

Öncelikle Moğolistan'ın sınırları belirlenerek (s.319) bu bölgede görülen ve erken dönem özelliği gösteren gömülere ilişkin bilgiler verilmiştir (s.321). MÖ 1. bin yılda Orta ve Doğu Moğolistan bozkırları ve Transbaykal bölgesinin kültürel olarak önem kazandığı vurgulanarak, İskit - Saka ve Sibiryâ dönemlerine ait kültürel kalıntıların 1972-74 yılları arasında Rus ve Moğol araştırmacılar tarafından incelendiği açıklanmıştır (s.324). Sözü edilen araştırmalar sonucunda Ulangom bölgesinde seyrek olmakla birlikte Olenniye Kamnilerin var olduğuna dikkat çekilerek, bunların Moğolistan'ın Chita bölgesinde yoğunluk kazandığı belirtilmiştir (s.325). Tüm Olenniye Kamniler realistik veya stilize olarak zoomorfik formlar göstermiş olup, İskito-Sibiryâ hayvan stili özelliklerini taşımıştır (s.326). Daha sonra bu stellerin Moğolistan'ın en erken monümental eserleri olduğunu vurgulayan Volkov, bazı süsleme elemanlarının bauda Yamnaya'da daha erken bir dönemde görülmesine karşın, bu bölgedeki Olenniye Kamnilerin yenilikçi özellikleriyle karşımıza çıktığını açıklamıştır. Ayrıca, s. 330'da zoomorfik imajları olan Olenniye Kamnilerin doğuya ait olan İskito- Sibiryâ hayvan stili özelliğini taşıdıklarını belirten araştırmacı, üzerlerindeki motiflerin göçebe özelliğini taşıdığını söylemiştir (s.330). Volgov çalışmasının sonunda, Olenniye Kamnilerin hayvan yetiştiren daha küçük topluluklara ait olduğunu anlatarak, artistik betimlemelerin göçebelerin farklı olan kültürünü ortaya koyduğunu ve kurulan ilişkiler sonunda geleneğin İskit-Saka-Sibiryâ insanlarına geçtiğini vurgulayarak sözlerini tamamlamıştır.

Yukarıda kısaca da olsa tanıtımını yaptığımız ve özellikle konuyla ilgilenenler için yararlı olabileceğine inandığımız bu kitap sayesinde Avrasya bozkırlarında etkilerini göstermiş olan göçebe kavimlerin yaşadıkları alanlar, yayılımları ve kültürleri hakkında bilgi sağlayabilmekteyiz.

